

УДК 745.046/05:069.5:908(477.41-21)

АВРАМЕНКО Світлана,
науковий співробітник Національного історико-
етнографічного заповідника «Переяслав»
(м. Переяслав, Україна)
avramenko310@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-00086314-4569>

ІКОНОГРАФІЯ СВЯТОГО ГЕОРГІЯ ПЕРЕМОЖЦЯ У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

У статті досліджено проблему іконографії святого Георгія Переможця у фондовому зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Встановлено, що дана колекція налічує 17 ікон, датованих першою половиною XIX – початком XX ст. До музейної збірки вони надходили з матеріалами етнографічних експедицій на Київщині, Полтавщині та Чернігівщині.

Визначено, що ікони створювалися майстрами різного рівня навчання, підготовки та таланту, які не дотримувалися традиційної палітри церковного іконопису, а обирали яскраві барви, що символізували радість, силу та святість. Зазначено, що в колекції переважає більшість хатніх ікон, іконографічні сюжети яких створювалися в умовах свободи від суворих канонів іконопису, тому вони мають спрощені, стилізовані форми, виконані у простому, народному стилі та не надто насичені орнаментами.

Встановлено, що досліджувані ікони поділяються на два типи: римський воїн у повний зріст (ростовий) і Змісборець (вершник на білому коні). Другий тип має два варіанти композиції зображення: простий і розгорнутий (складний). Перший фокусується лише на головній події, де святий на білому коні вражає списом змія. Другий – включає додаткові деталі та персонажі, які розкривають майже всю історію легенди «Чудо про змія». Цей тип є найбільш представленим у музейній колекції.

Зазначено, що символіка іконографічного зображення святого Георгія має глибоке змістове навантаження: святий у вигляді вершника, який вражає змія, символізує перемогу добра над злом; німб над його головою вказує на його статус святості; змій – символ зла, диявола або гріха; білий кінь – символ

чистоти й духовної сили; спис у руці Георгія – знаряддя боротьби, символ віри, що допомагає перемогти зло; царівна – уособлює людство або церкву, врятовану завдяки подвигу святого.

Здійснено характеристику атрибутів, що ідентифікують святого Георгія, досліджено кольорову гаму та її символічне значення в іконографії. Вагомими є написи на іконах, які ідентифікують образ святого та дату створення ікони.

Дослідження іконографії зображення святого Георгія Переможця у фондовому зібранні НІЕЗ «Переяслав» дає можливість визначити мистецьку й історичну цінність ікон для подальшого їх збереження, реставрації та використання у мистецтвознавчих дослідженнях, наукових публікаціях, експозиціях і виставках.

Ключові слова: іконографія, святий Георгій, ікона, сюжет, колекція, музей.

ICONOGRAPHY OF SAINT GEORGE THE WINNER IN THE FUND COLLECTION OF NATIONAL HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC RESERVE «PEREIASLAV»

This work studies a problem of the iconography of saint George the Winner in the fund collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav». It should be stressed been that this collection includes 17 icons dated from the first half of the 19th to the beginning of the 20th century. They got into the museum collection from exhibits of ethnographic expeditions to Kyiv, Poltava and Chernihiv regions.

It was determined that the icons were created by painters of different skills and talent. They did not adhere to the traditional palette of church iconography, but chose bright colors that symbolized joy, strength and holiness. It is noted that there are vast majority of domestic icons in the collection. Their iconographic subjects were created in conditions of freedom from the strict canons of iconography, therefore they have simplified, stylized forms, made in a simple, folk style and are not very saturated with ornaments.

The researched icons are divided into two types: a Roman warrior in full height (tall) and a Snake Wrestler (a rider on a white horse). The second type has two options for image composition: simple and expanded (complex). The first one focuses on the main event, where the saint on the white horse slays the serpent. The second is the characters and details that reveal almost the entire history of the legend «The Miracle of the Snake». This type is the most represented in the stock collection.

The symbolism of the iconographic image is indicated: the saint in the form of a rider striking a snake symbolizes the victory of good over evil. The nimbus is above his head indicates his status of holiness. The snake is a symbol of evil, the devil or sin. The white horse is a symbol of purity, spiritual power. The spear in his hand

George is an instrument of struggle, a symbol of faith that helps defeat evil. The queen personifies humanity or the church, was saved thanks to a feat the saint

The attributes identifying St. George were characterized, the color scheme and its symbolic meaning in iconography were investigated, the inscriptions on the icons identifying the image of the saint and the date of creation of the image are significant.

The research work of the iconography of St. George in the fund collection of the NHER «Pereiaslav» provides an opportunity to determine the artistic and historical value of the icons for their further preservation, restoration and using in art research work in scientific publications, expositions and exhibitions.

Keywords: iconography, Saint George, icon, plot, collection, museum.

Постановка проблеми. Іконописне зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі – НІЕЗ «Переяслав») налічує понад 1200 предметів основного фонду. Колекція ікон святого Георгія Переможця налічує 17 пам'яток першої половини XIX – середини XX ст. До музейної збірки вони надходили з матеріалів етнографічних експедицій на Київщину, Полтавщину і Чернігівщину.

Дослідження іконографії святого Георгія, специфіки його зображення в контексті регіональних іконописних традицій дає можливість визначити не лише мистецьку й історичну цінність ікон, а й їхню духовну та культурну значущість. Відсутність комплексного наукового дослідження цієї проблеми зумовлює актуальність теми. Матеріали іконографічного аналізу образу Георгія Переможця можуть бути використані для публікації наукових статей, створення експозицій, виставок і проведення реставраційних робіт.

Аналіз наукових публікацій. Окремі питання формування іконографічного зібрання НІЕЗ «Переяслав», зокрема і колекції ікон святого Георгія, знайшли висвітлення у публікаціях С. М. Авраменко [1], Т. Г. Богуш [2]. Н. Г. Ткаченко і К. В. Прокопенко здійснили аналіз іконографічних робіт В. К. Руденка у фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» [8].

Г. М. Остронос дослідив ікони переяславської іконописної майстерні другої половини XIX ст. у фондовому зібранні НІЕЗ «Переяслав» [5].

Мета статті: дослідити іконографію святого Георгія Переможця у фондовій колекції, виявити специфіку зображення святого в контексті регіональних іконописних традицій, розкрити сюжети ікон, композиційні рішення, колористичні гами, символики та техніки виконання, які відображають майстерність іконописців.

Виклад основного матеріалу. Святий Георгій – християнський мученик III–IV ст. Він народився в Каппадокії (сучасна Туреччина) у благочестивій християнській родині. Служив у римській армії, де досяг високого чину. Під час гонінь на християн за імператора Діоклетіана він відкрито визнав свою віру, за що був підданий жорстоким тортурам. Святий витримав усі страждання, залишаючись вірним Ісусу Христу, і був обезголовлений близько 303 року [6].

У перші століття становлення християнських традицій та канонів зображення святого не були численними і не мали усталеного церковно-іконографічного характеру. Лише через сотні років визначилися чіткі основні типи іконографічного зображення святого. Найбільш ранні відомі зображення датуються VI ст., де він представлений як мученик – погрудне зображення з хрестом у руках. З часом культ святого поширився на Схід і Захід. Традиційним в іконографії стало його зображення на повний зріст в образі римського воїна. Візантія активно розвивала цей культ, і в XI ст. вшанування святого Георгія поширилося на слов'янських землях, зокрема у Київській Русі [3].

Легенда про святого Георгія і чудо зі змієм – одна з найвідоміших християнських історій, що символізує перемогу добра над злом. Згідно з переказом, у м. Бейруті жителі страждали від жорстокого змія, який жив в озері поблизу. Містяни, щоб умилювати чудовисько, приносили йому в жертву людей. Згодом черга дійшла до царівни, і в момент, коли її вже мали віддати в

жертву, з'явився Георгій. Він переміг змія списом, врятувавши дівчину та місто. Ця легенда стала популярним сюжетом в іконописі [7].

Ікони Георгія Змієборця стають характерними для українського іконопису у XVI–XVIII ст., що, ймовірно, зумовлено героїчними подіями козацьких повстань та Національно-визвольної війни [4, с. 49].

У XIX ст. ікони Георгія Переможця стали поширеними в народному середовищі. Вони були частиною домашніх іконостасів і несли в собі не лише релігійне, а й символічне значення, сприймаючись як оберіг дому та сім'ї.

У фондовому зібранні НІЕЗ «Переяслав» зберігається 17 ікон святого Георгія Переможця першої половини XIX – середини XX ст. Вони поділяються на два типи сюжетів: святий Георгій як покровитель (воїн у повний зріст із списом і пальмовою гілкою або хрестом) та Георгій Змієборець (воїн верхи на білому коні, який вражає списом змія).

Зображення святого у повний зріст є досить рідкісним для українського іконопису. Тим не менш, у фондах зберігається 4 таких зразки, один з яких – у парному зображенні з Архангелом Михаїлом. На іконі (НДФ-8950), походження якої невідоме, весь простір композиції займають постаті двох симетрично розміщених фігур. Святий Георгій зображений у повний зріст, замість списа в лівій руці тримає непереможне знамено з хрестом, у правій – пальмову гілку (символ мучеництва). Архангел Михаїл у правій руці тримає вогняний меч, а ліва – піднята на рівні грудей. За спиною святого видно сіро-сині крила. На задньому плані – гористі схили. Позем ікони темний. У нижній частині написана дата створення образу – 1845 р. [11].

На іконі (КВ-3345, інв. № М-290) зі Свято-Варваринської церкви с. Харківці (Київщина) святий зображений у повний зріст. У лівій руці тримає піднятий на рівень грудей хрест, у правій – спис. Він одягнений у коротку туніку, груди закриті кірасою, а на обладунки накинутий об'ємний червоний

плащ, зав'язаний вузлом на лівому плечі. Лик святого юний і красивий, ретельно прописаний, із коротким кучерявим волоссям. Навколо голови – плоский німб, окреслений двома графіями та оздоблений імітованими камінцями. Постаті розміщені на тлі берегів річки. Композиція доповнена деревом із розлогою кроною на лівому березі та гористими схилами на правому. Ікона виконана у яскравій тональній гамі з тонкими, мінливими кольоровими градаціями. Основними кольорами є яскраво-червоні, сині та коричневі відтінки. Вони, разом із різьбленим геометричним орнаментом і золоченим тлом, створюють надзвичайно декоративний ефект. Обрамлення накладне, у правому верхньому кутку розміщені вирізьблені три янголи. Донаторський напис із датою створення ікони зроблений на поземі: «Образ цей створений парафіянами братчиками с. Харківці Свято-Варваринської церкви під керівництвом церковного старости Нестора Кириченка 1915 року, 4 грудня» [10].

Наступна ікона (КН-2302, інв. № ПХІМ-4120) невідомого походження зображує святого у повний зріст. У лівій руці він тримає спис, оповитий рожевою тканиною як прапор (символ миру та благородства його місії), у правій – піднятий хрест із пальмовою гілкою. Одягнений у коротку туніку, груди закриті кірасою, а на плечі накинутий об'ємний червоний плащ, зав'язаний вузлом на лівому плечі. На ногах – сірі звужені штани та вохристо-коричневі чоботи із закатами. Лик зосереджено спокійний, очі темні, ніс прямий, вуста червоні. Коротке кучеряве волосся обрамляє голову, навколо якої окреслений білою смугою плоский німб. На задньому плані видно гористі схили. Тло ікони темне, позем – коричневий, із зображенням кам'янистої поверхні [12].

На іконі (КН-6470, інв. № І-199) із с. Помоклі (Київщина) святий зображений у півоберта вліво. У правій руці він тримає спис, а ліва рука

опущена донизу й опирається на круглий щит. Він одягнений у зелений короткий хітон, орнаментовану кірасу, скріплену фігурною фібулою, червоний об'ємний плащ, сині звужені штани і темно-коричневі поножі. Його обличчя надзвичайно виразне, не сповнене драматичних нот. Лик обрамлений кучерявим волоссям, розділеним проділом. На задньому плані видніються озеро і гористі схили. Позем ікони темний, виконаний у вигляді кам'янистої поверхні. У верхній частині ікони написано найменування світло-коричневою фарбою [9].

Другий тип іконографічного зображення святого Георгія Переможця, в основі якого відтворено легенду «Чудо про змія», представлений 13 зразками. На іконах святий постає в образі духовної людини, з мінімальними військовими обладунками, за допомогою тонкого й легкого, на вигляд, списа перемагає чудовисько. За плечима у нього розвівається червоний плащ, який є символом мучеництва і проповідництва. Молоде обличчя воїна сповнене енергії й рішучості. Основний акцент у композиції зроблено на великому масштабі фігури святого Георгія та коня порівняно з іншими фігурами.

Іконографія Георгія Змієборця має два сюжети: простий – фокусується лише на головній події, де святий перемагає змія, і складний із розширеною композицією – включає додаткові персонажі й деталі, які розкривають майже всю історію легенди «Чудо про змія».

Ікони з простим сюжетом є нечисленними в колекції. Вони представлені двома зразками: (КН-3765I, інв. № I-5) із с. Бубнівщина (Чернігівщина) та (КН-9081, інв. № I-245) невідомого походження. Ці ікони об'єднані стилістичними особливостями, у яких легенда інтерпретується з фольклорним звучанням. Святий зображений на білому здибленому коні під червоною попоною. Він обома руками тримає довгий чорний спис, яким пронизує пащу крилатого змія. Святий Георгій одягнений в обладунки візантійського воїна: коротку туніку,

кірасу, завужені штани, заправлені у високі руді чоботи з закатами. За плечима розвівається червоний плащ, на голові – шолом. Лик вохристої карнації прописаний нечітко. Позем ікони рудо-зелений, виконаний у вигляді пагорбів. У лівій частині композиції розташований фрагмент озера. На поземі зображений коричневий крилатий змій із широко відкритою пащею, довгими лапами й хвостом, закрученим у спіраль. Тло ікони прописане темними сіро-синіми смугами у вигляді гір. У верхній частині написано найменування ікони білою фарбою [9].

Другий розгорнутий тип «Чуда про змія» представлений 11 зразками. В іконографії більшості образів майстри застосовують різні масштаби у зображенні постатей і фігур. На іконі (КН-41383, інв. № I-452) із с. Помоклі (Київщина) у центрі композиції зображений Георгій Змієборець на білому коні під вохристою попоною. Він довгим тонким списом пронизує змія. Святий одягнений у синю сорочку, коричневий хітон із широкими рукавами, кірасу, червоний плащ, перекинутий через ліве плече, сині штани та коричневі чоботи. Складки одяжі виконані темними смугами. Лик світло-вохристої карнації: очі великі, виразні, темні тонкі брови, ніс прямий, вуста червоні, волосся коротке. На голові шолом із кольоровим пір'ям. Німб плоский, окреслений пунктирною графією. Складки одяжі модельовані темними і світлими смугами основних кольорів. Зліва зображена царівна навколішки з молитовно складеними перед грудьми руками, одягнена у коричневу туніку та синю спідницю, червоний плащ окреслений білим пунктиром, на голові корона. Позем ікони темно-коричневий, виконаний у вигляді пейзажу з пагорбами, на якому зображено коричневого змія з відкритою пащею, білими зубами й кігтями на ногах, вохристими крилами, піднятими догори, і коротким хвостом. У верхній частині ікони написано її найменування білою фарбою [9].

Іконографія наступної ікони (НДФ-12857), з невідомим походженням, має спрощені, стилізовані форми. Лінії дещо грубі, без витонченої деталізації, але зі стилем, що яскраво виражений. Вершник зображений на білому коні в коричневій упряжі з геометричним орнаментом. Він обома руками тримає довгий чорний спис, яким пронизує пащу крилатого змія. Вершник одягнений у темно-синю туніку, зелений хітон із широкими рукавами, сірий обладунок і червоний плащ, накинутий на праве плече та обведений по краю білими крапками, сині штани і коричневі чоботи. Голову прикриває фігурний шолом. Лик рожево-вохристої карнації, округлий: очі великі, ніс прямий, брови темні. Німб плоский, окреслений білою лінією. На другому плані праворуч від вершника у повний зріст зображена царівна, одягнена у синю сукню з мереживом на грудях, червону мантию. На шії – намисто з перлин, на голові корона [12].

На іконі (КН-3758, інв. № I-18) із с. Віненці (Київщина) яскраво виражені індивідуальні риси маляра. Монументальна, але непропорційна постать вершника повернута ліворуч. Кінь передніми ногами з силою б'є по змію. Святий легко і невимушено сидить на коні, обома руками тримає довгий чорний спис, яким пронизує пащу крилатого змія. Він одягнений у зелену туніку, сірий обладунок, сині штани, жовті чоботи і червоний плащ. Голову прикриває фігурний срібний шолом із червоним пір'ям. Лик зі спокійним і лагідним виразом, вохристої карнації, округлий: очі великі мигдалеподібні, ніс прямий, брови темні. Німб плоский, окреслений жовтою лінією із зірочками. На задньому плані праворуч від вершника зображена царівна на колінах із молитовно складеними руками. Вона одягнена в синю туніку, жовту спідницю й червону мантию, на голові корона. Позем ікони зеленого кольору, виконаний у вигляді пагорбів, на ньому зображено коричневого крилатого змія з розкритою червоною пащею, довгими лапами й великим закрученим хвостом.

Контури змія окреслені чорною лінією. На вохристову тлі у верхній частині ікони зроблено напис із її найменуванням [9].

На іконі (НДФ-2955) с. Риги (Полтавщина) постать вершника на сірому здибленому коні в коричневій упряжі займає більшу частину іконописної основи. Святий довгим списом пронизує пащу крилатого змія. Він одягнений у коротку оливкову туніку, його груди прикриті металевою кірасою з хрестом по центру, на плечі накинутий об'ємний червоний плащ, скріплений фібулою. На голові – фігурний шолом з червоним пір'ям. Складки одягу виконані темними смугами. Лик вохристої карнації, очі опущені донизу, світлі тонкі брови, ніс прямий, вуста рожеві, відтінені підборіддя і шия, волосся коротке. Праворуч, на другому плані, на тлі сірої гори, на виступі зображена царівна з молитовно складеними перед грудьми руками, одягнена у синю туніку, червоний плащ, з короною на голові. Її фігура виконана спрощено. Тло ікони – із зображенням неба під час заходу сонця: від рожевого до зелено-синього кольору. Позем вохристо-зелений у вигляді пагорбів, на якому зображено темно-зеленого змія з розкритою червоною пащею з білими зубами, великими очима і довгим хвостом, що обвиває спіраллю задню кінцівку коня [11].

Традиційна сюжетна схема втілена в іконі (КН-5485, інв. № I-146) з с. Яreshки (Київщина): святий зображений на темно-сірому коні під червоною попоною, обведеною жовтою смугою. Тоненьким чорним списом він пронизує роззявлену пащу чудовиська. Святий Георгій одягнений у зелений короткий хітон з квадратним вирізом горловини, сріблясту кірасу, шолом з червоним і зеленим пір'ям, зелені штани, чорні чоботи, червоний плащ, накинутий на праве плече. Ліворуч, на другому плані, спрощено зображена фігура царівни з молитовно складеними руками в темно-синій туніці й світло-сірій накидці. В іконографії присутня сувора графічність. Тло ікони – із зображенням неба під

час заходу сонця. На темному поземі зображений коричневий змії з великими крилами, піднятими догори, і довгим хвостом.

В іконографії наступних образів використана яскрава палітра з великими площинами кольору. На іконі (КН-3570, інв. № М-541) з с. Сомкова Долина (Київщина) і (КН-3447, інв. № І-90) з с. Мар'янівка (Київщина) в центрі композиції зображений вершник, який довгим списом пронизує змія. Він одягнений у зелений короткий хітон з квадратним вирізом горловини, кірасу, фігурний шолом, сині штани й коричневі чоботи, червоний плащ з вохристим виворотом, що розвівається за плечима. Лик світло-вохристої карнації, очі опущені донизу, ніс прямий, вуста червоні. Навколо голови – саяво. На задньому плані зображена царівна з молитовно складеними перед грудьми руками, одягнена у синю туніку, червоний плащ, з короною а на голові. Позем ікони темно-зелений, у вигляді пейзажу з пагорбами, на ньому зображено крилатого темно-коричневого змія з відкритою пащею [10, 9].

Дещо по-іншому, як своєрідну ілюстрацію до «Чуда про змія», зображений подвиг Георгія на наступних чотирьох іконах. В сюжеті іконописці ретельно відтворили всі деталі й подробиці бою, не зосереджуючись при цьому лише на постаті воїна, яка в композиції дещо зміщена вбік; решта фігур виконані майже в одному масштабі.

На іконі (КВ-3918, інв. № І-34) з с. Пологи-Вергуни (Київщина) зображено вершника вправо. Кінь окреслений чорною лінією, в жовтій широкій упряжі з червоною попоною, оздобленою вишивкою. Двома піднятими руками святий тримає тоненький спис, яким пронизує змія. Вся його увага зосереджена на цій події, погляд спрямований на змія. Святий одягнений у синю сорочку, зелену туніку з широкими рукавами, кірасу, сині штани, заправлені у високі коричневі чоботи з виворотом; за плечима розвівається застібнутий фібулою на грудях червоний плащ. На голові – шолом з рожевим

пир'ям, з-під якого виглядає кучеряве волосся. Навколо голови – сяйво з променями. Лик святого округлий, рожево-вохристої карнації з підрум'яною. Очі великі мигдалеподібні, ніс прямий, вуста рожеві. Праворуч від святого зображена царівна в повний зріст з молитовно складеними руками перед грудьми. Вона одягнена у синій хітон і довгу червону накидку з жовтим виворотом. На голові у неї корона. Позем ікони темний, у вигляді горбистої місцевості; на ньому зображений світло-коричневий безкрилий дракон зі складками на тілі, прописаними чорною лінією, великими круглими очима й роззявленою пащею з білими зубами й кігтями на лапах. Угорі білою фарбою написане найменування ікони [9].

На іконі (КВ-3167, інв. № М-112) із с. Сосниця (Чернігівщина) з традиційним, подібним до попереднього сюжетом, святий зображений у короткій зеленій туніці. Його груди прикриті металевою кірасою з мальтійським хрестом по центру, темно-сині штани заправлені у чорні чоботи з виворотом, через плече перекинута блакитна перев'язь, за плечима розвівається застібнутий на грудях червоний плащ. На голові – фігурний шолом з рожевим і синім пир'ям. На плечі спадає темне волосся. Навколо голови сяйво з променями. Ліворуч зображена царівна у повний зріст, у довгій синій сорочці та зеленій туніці з широкими рукавами. Її царське походження підкреслене червоною мантиєю, підбитою горностаєм, і короною. Навколо голови – сяйво з променями. Тло ікони зелено-синього кольору. Внизу ікони, на коричневому поземі, зображено довгого світло-сіро-коричневого змія з розкритою зубастою пащею, великими світло-сірими крилами і хвостом. Вгорі – найменування ікони, виконане білою фарбою [10].

В іконографічному сюжеті ікони (КВ-3196, інв. № М-164) із с. Ковалин (Київщина) святий на білому коні вражає списом змія. Вся його увага зосереджена на цій події, погляд спрямований на змія. Він одягнений у

коричневу сорочку з манжетами, зелену туніку, його груди прикриті сріблястою кірасою. Через праве плече перекинутий червоний плащ, що розвівається за плечима, сині штани й жовті чоботи з закатами. На голові – фігурний сріблястий шолом із сірим пір'ям, з-під якого виглядає коротке коричневе волосся. Лик вохристої карнації: очі мигдалеподібні, ніс прямий, вуста рожеві. Ліворуч від святого, навколішки, зображена царівна з молитовно складеними на грудях руками, одягнена в рожеве плаття з мереживним комірцем і підперезана пояском із китицями. Складки одягу виконані спрощено, широкими темними смугами по основних кольорах. На голові у неї корона, коричневе волосся спадає на плечі. Позем рудо-зеленого кольору у вигляді пагорбів, на яких зображено крилатого коричневого змія з відкритою червоною пащею, великим черевом і рогом на лобі. На задньому плані зображено ступінчасті гори. Тло ікони – із зображенням неба під час заходу сонця: від жовто-рожевого до блакитного кольору. У верхній частині композиції з сірої хмари виходять тоненькі жовті промені, подібні до гострих стріл. Вгорі – найменування ікони, виконане коричневою фарбою [9].

На іконі (КН-4096, інв. № І-87) із м. Переяслав (Київщина) упівоберта вліво зображений святий на сірому коні у коричневій широкій упряжі, декорованій геометричним орнаментом. Він сидить на червоній попоні, оздобленій вишивкою й обрамлений широкою жовтою смугою. Святий одягнений у зелений короткий хітон із квадратним вирізом горловини, сріблясту кірасу, сині штани, заправлені у коричневі чоботи з закатом, за плечима розвівається червоний плащ, застібнутий на грудях фігурною фібулою. На голові – срібний шолом із червоним пір'ям. На плечі спадає темне волосся. Навколо голови – саяво з променями. Лик святого ретельно прописаний: очі великі мигдалеподібні, ніс прямий, вуста рожеві. Праворуч від святого спрощено зображено фігуру царівни з молитовно складеними перед грудьми

руками. Вона одягнена у зелену туніку й червоний плащ, а на голові зображена корона. Тло ікони – коричневе. Позем – у вигляді темно-зелених пагорбів, на яких зображено крилатого коричневого змія з довгим хвостом, що спіраллю обвиває задню кінцівку коня. Вгорі – найменування ікони, виконане білою фарбою [9].

Висновки. Таким чином, іконографічні зображення святого Георгія Переможця поділяються на два типи: римський воїн у повний зріст (ростове) і Змієборець (вершник на білому коні). Другий тип має два варіанти композиції: простий і розгорнутий (складний). Перший фокусується лише на головній події, де святий на білому коні вражає списом змія. Другий включає додаткові деталі та персонажі, які розкривають майже всю історію легенди «Чудо про змія». Цей тип є більш представленим у фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав».

Іконографічний аналіз образу Георгія Переможця свідчить, що у композиції ікон спостерігається акцент на символіці перемоги добра над злом, що було важливим для українського народу. На іконах святий зображений молодим чоловіком на білому коні, що символізує чистоту і непорочність. На окремих з них він із німбом, що символізує його святість і прославлення. Георгій одягнений у військові обладунки – кірасу, плащ і шолом, які свідчать про його статус воїна та захисника християнської віри. В руках тримає спис, яким пронизує змія. Змій на іконах уособлює зло і хаос, якого святий перемагає своєю вірою та силою. Царівна, яка стоїть поруч, символізує врятований народ.

Дослідивши іконографію даного образу, стверджуємо, що ікони створювалися в умовах свободи від суворих канонів іконопису, тому мають спрощені, стилізовані форми. Більшість образів написані майстрами різного рівня навчання, підготовки та таланту, які не дотримувалися традиційної палітри церковного іконопису, а обирали яскраві барви, що символізували радість, силу і святість. Червоний колір використаний для зображення плаща.

Він символізує мужність, силу та кров мучеництва. Синій присутній в одязі або в небесному тлі ікони. Він символізує мудрість, духовність та благородство. Зелений використаний у тлі або поземі. В іконописі зелений колір означає життя, оновлення і відродження. Золотий або жовтий застосований для німба, сонячних променів, а також присутній на обладунках святого. Ці кольори символізують божественне світло і святість. Коричневий і темно-зелений використані для зображення дракона або пейзажу навколо нього, що додає драматичності й наголошує на перемозі над силами зла. Ці кольори роблять образ святого Георгія виразним і чітким, а також передають глибокий символізм і духовне значення сцени.

Отже, дослідження іконографії зображення святого Георгія у фондовому зібранні НІЕЗ «Переяслав» дає можливість визначити мистецьку й історичну цінність ікон для подальшого їх збереження, реставрації та використання в мистецтвознавчих дослідженнях, наукових публікаціях та виставках.

Список використаних джерел та літератури

1. Авраменко С. Ікони Святого Георгія Переможця початку XIX–XX століття із фондового зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». *Science and Technology. Abstracts of the 32nd International scientific and practical conference*. Nika Publishing, Edinburgh, Great Britain. 2022. С. 5–9.
2. Богуш Т. Становлення і розвиток іконописної збірки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*. Київ: Міленіум, 2007. Вип. 1 (3). С. 17–20.
3. Георгій Переможець у християнській агіографії URL: https://vue.gov.ua/Георгій_Переможець (дата звернення 01.11.2024).
4. Карпюк Л. Ікони Святого Юрія Змієборця XVI–XVIII століть з колекції ВКМ. *Волинська ікона: дослідження та реставрація: матеріали XVI міжнародної наук. конф. (Луцьк, 4–5 листоп. 2009 р.)*. Луцьк, 2009. Вип. 16. С. 48–53.
5. Остронос Г. Переяславська іконописна майстерня 2-ї половини XIX ст. *Переяславська земля і духовний світ людини*. Київ, Переяслав-Хмельницький, 1998. С. 266–268.

6. Переможець дракона. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/peremozhets-drakona/>
7. Поліщук Н. Українська іконографія святого Юрія Змієборця та Переможця. URL: https://risu.ua/ukrajinska-ikonografiya-svyatogo-yuriya-zmiyeborcy-ta-peremozhcy_n104345.
8. Ткаченко Н. Г., Прокопенко К. В. Переяславський іконописець Василь Корнійович Руденко та його роботи у фондovій колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 12 (14). С. 474–480.
9. Фонди НІЕЗ «Переяслав» інвентарна група «І» («Ікони»).
10. Фонди НІЕЗ «Переяслав» інвентарна група «М» («Мистецтво»).
11. Фонди НІЕЗ «Переяслав» інвентарна група «НДФ» («Науково-допоміжний фонд»).
12. Фонди НІЕЗ «Переяслав» інвентарна група «ПХІМ» («Переяслав-Хмельницький історичний музей»).

References

1. Avramenko, S. (2022). Ikony Svyatoho Heorhiya Peremozhetsya pochatku XIX–XX stolittya iz fondovoho zibrannya Natsionalnoho istoryko-enohrafichnyoho zapovidnyka «Pereiaslav» [Icons of St. George the Winner of the beginning of the 19th and 20th centuries from the stock collection of the National Historical and Enographic Reserve «Pereiaslav»]. *Science and Technology. Abstracts of the 32nd International scientific and practical conference*. Nika Publishing, Edinburgh, Great Britain, pp. 5–9 [In Ukrainian].
2. Bohush, T. (2007). Stanovlennya i rozvytok ikonopysnoyi zbirkky Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav» [Formation and development of the iconographic collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»]. *Pereiaslavika: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»* [Pereiaslavik: Scientific notes of the National historical and ethnographic reserve «Pereiaslav»]. Kyiv, issue 1 (3), pp. 17–20 [In Ukrainian].
3. Heorhiy Peremozhets u khrystyianskiy ahiohrafii [George the Winner in Christian hagiography]. URL: https://vue.gov.ua/Георгий_Переможець [In Ukrainian].
4. Karpyuk, L. (2009). Ikony Svyatoho Yuriya Zmiyebortsya XVI – XVIII stolit z kolektsiyi VKM [Icons of St. Yuri the Snake Fighter of the 16 th–18th centuries from the collection of the VKM]. *Volynska ikona: doslidzhennya ta restavratsiya: materialy XVI mizhnarodnoyi nauk. konf. (Luts'k, 4–5 lystop. 2009 r.)* [The Volyn icon: research and restoration: materials of the 16th international science. conf. (Lutsk, November 4–5, 2009)]. Lutsk, issue 16, pp. 48–53 [In Ukrainian].

5. Ostronos, H. (1998). Pereyaslavska ikonopysna maysternya 2-yi polovyny XIX st. [Pereiaslav icon painting workshop of the 2nd half of the 19th century]. *Pereyaslavska zemlya i dukhovnyy svit lyudyny [Pereiaslav land and the spiritual world of man]*. Kyiv, Pereiaslav-Khmelnyskyi, pp. 266–268 [In Ukrainian].
6. Peremozhets drakona [Dragon Conqueror]. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/peremozhets-drakona/> [In Ukrainian].
7. Polishchuk, N. Ukrayinska ikonohrafiya svyatoho Yuriya Zmiyebortsya ta Peremozhetsya. [Ukrainian iconography of St. Yuri the Slayer and the Victor]. URL: https://risu.ua/ukrajinska-ikonografiya-svyatogo-yuriya-zmiyeborcya-ta-peremozhcya_n104345 [In Ukrainian].
8. Tkachenko, N. H. & Prokopenko, K. V. (2017). Pereyaslavskyy ikonopysets Vasyl Korniyovych Rudenko ta yoho roboty u fondoviy kolektsiyi Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav» [Pereiaslav icon painter Vasyl Korniyovych Rudenko and his works in the stock collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»]. *Pereyaslavika: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav» [Pereiaslav: Scientific notes of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»]*. Pereiaslav-Khmelnyskyi, issue 12 (14), pp. 474–480 [In Ukrainian].
9. Funds of NHER «Pereiaslav» inventory group «I» («Icons»).
10. Funds of NHER «Pereiaslav» inventory group «M» («Art»).
11. Funds of NHER «Pereiaslav» inventory group «NDF» («Scientific auxiliary fund»).
12. Funds of NHER «Pereiaslav» inventory group «PHIM» («Pereiaslav-Khmelnyskyi Historical Museum»).

Надійшла до редакції: 20.11.2024 р.